

18. मुख्यमंत्री व मंत्रिमंडळ

भाग VI कलम 163 ते 167

- स्वीकार - इंग्लंड च्या घटनेवरून.
- मुख्यमंत्री हा राज्याचा वास्तविक प्रमुख, राष्ट्रीय विकास परिषदेचा सदस्य, आंतरराज्यीय परिषदेचा सदस्य, विभागीय परिषदेचा उपाध्यक्ष, राज्य नियोजन मंडळाचा अध्यक्ष, राज्यशासनाचा प्रमुख प्रवक्ता असतो. राज्य आपत्ती व्यवस्थापन प्राधीकरणाचे अध्यक्ष.
- **कलम 163** - राज्यपालास सहाय्य व सल्ला देण्यासाठी मंत्रिमंडळ असेल.
- **कलम 163(1)** - राज्यपालाचा स्वविवेकाधिकार वगळता राज्यपालास सहाय्य व सल्ला देण्यासाठी मुख्यमंत्र्याच्या नेतृत्वाखाली मंत्रिमंडळ असेल तर मंत्री राज्यपालाची मर्जी असेपर्यंत पदावर असतील.
- **कलम 163(2)** - राज्यपालाचा स्वविवेकाधिकार न्यायप्रविष्ट नसेल.
- **कलम 163(3)** - राज्यपालास मंत्र्यांनी दिलेला सल्ला न्यायप्रविष्ट नसेल.
- **कलम 164** - मंत्र्यांसंबंधी अन्य तरतुदी.
- **कलम 164(1)** - राज्यपालाकडून मुख्यमंत्र्याची नेमणूक तर इतर मंत्र्यांची नेमणूक मुख्यामंत्र्याच्या सल्ल्याने राज्यपाल करतील.
- **कलम 164(1A)** - राज्यमंत्रिमंडळातील मंत्र्यांची संख्या मुख्यमंत्र्यासह विधानसभेच्या सदस्य संख्येच्या 15% पेक्षा जास्त नसेल किंवा मुख्यमंत्र्यासह किमान 12 पेक्षा कमी नसेल. (91 वी घटनादुरुस्ती 2003 नुसार समावेश.)
- **कलम 164(1B)** - राज्यविधीमंडळाचा सदस्य पक्षांतर विरोधी बंदी कायदांतर्गत अपात्र असेल तर तो मंत्री होण्यास अपात्र असेल. (91 वी घटनादुरुस्ती 2003 नुसार समावेश.)
- **कलम 164(2)** - राज्य मंत्रिमंडळ विधानसभेस सामुहिकरित्या जबाबदार असेल.
- **कलम 164(3)** - मंत्र्यांना पद व गोपनीयतेची शपथ राज्यपाल देतील.

- **कलम 164(4)** - मंत्री म्हणून निवड झाल्यास त्याने सहा महिन्यांच्या आत राज्यविधीमंडळाचे सदस्यत्व प्राप्त करावे अन्यथा मंत्रिपद संपुष्टात येते.
- **कलम 164(5)** - राज्य विधीमंडळ कायद्याद्वारे वेळोवेळी मंत्र्यांचे वेतन भत्ते निर्धारित करेल.
- **मुंबई प्रांताचे मुख्यमंत्री** - बाळ गंगाधर खैर (1937 ते 1939) पुढे (1947 ते 1952) दोन वेळेस मुख्यमंत्री म्हणून कार्य केले.
- **मुंबई प्रांताचे दुसरे मुख्यमंत्री** - मोरारजी देसाई (1952-1956)
- **मुंबई द्विभाषिक राज्याचे मुख्यमंत्री** - यशवंतराव चव्हाण (1 नोव्हेंबर, 1956 ते 1 मे 1960)

स्वतंत्र महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री 1960 ते 2023

क्र.	मुख्यमंत्री	कालखंड
1.	यशवंतराव चव्हाण	1960-1962
2.	एम.एस. कन्नमवार	1962-1963
3.	पी.के. सावंत	24 नोव्हेंबर ते 5 डिसें.
		1963 (हंगामी)
4.	वसंतराव नाईक	1963-1975
5.	शंकरराव चव्हाण	1975-1977
6.	वसंतदादा पाटील	1977-1978
7.	वसंतदादा पाटील	1978-1978
8.	शरद पवार	1978-1980
9.	ए.आर.अंतुले	1980-1982
10.	बाबासाहेब भोसले	1982-1983
11.	वसंतदादा पाटील	1983-1983
12.	वसंतदादा पाटील	1983-1985
13.	शिवाजीराव पाटील निलंगेकर	1985-1986

भारतीय राज्यव्यवस्था नोट्स

क्र.	मुख्यमंत्री	कालखंड
14.	शंकरराव चव्हाण	1986-1987
15.	शरद पवार	1987-1990
16.	शरद पवार	1990-1991
17.	सुधाकरराव नाईक	1991-1993
18.	शरद पवार	1993-1995
19.	मनोहर जोशी	1995-1999
20.	नारायण राणे	1999-1999
21.	विलासराव देशमुख	1999-2003
22.	सुशिलकुमार शिंदे	2003-2004
23.	विलासराव देशमुख	2004-2008
24.	अशोक चव्हाण	2008-2009
25.	अशोक चव्हाण	2009-2010
26.	पृथ्वीराज चव्हाण	2010-2014
27.	देवेंद्र फडणवीस	2014-2019
28.	देवेंद्र फडणवीस	23 नोव्हेंबर 2019 ते 25 नोव्हेंबर 2019
29.	उध्दव ठाकरे	28 नोव्हेंबर 2019 ते 29 जून 2022
30.	एकनाथ शिंदे	30 जून 2022 पासून आजतागायत

- सर्वाधिक वेळा मुख्यमंत्री 4 वेळेस - 1) वसंतराव पाटील, 2) शरद पवार.
- 2 वेळेस महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री - यशवंतराव चव्हाण, शंकरराव चव्हाण, विलासराव देशमुख, अशोकराव चव्हाण, देवेंद्र फडणवीस.
- सर्वाधिक काळ वसंतराव नाईक (11 वर्षे 2 महिने 18 दिवस)
- सर्वात कमी काळ मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस (3 दिवस)
- हंगामी मुख्यमंत्री - पी.के. सावंत (12 दिवस)
- मुख्यमंत्र्यांची ब्रीदवाक्ये -
 - 1) यशवंतराव चव्हाण - कसेल त्याची जमीन / आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार
 - 2) शंकरराव चव्हाण - जलसिंचनाचे जनक
 - 3) वसंतराव पाटील - सहकाराचे जनक
 - 4) शरद पवार - कर्ममाफीचे जनक
 - 5) विलासराव देशमुख - माहितीचा अधिकार पुरस्कर्ते
 - 6) वसंतराव नाईक - हरित क्रांतीचे जनक / महाराष्ट्रातील पंचायतराजचे जनक
- महाराष्ट्रातील सर्वात तरुण मुख्यमंत्री - शरद पवार (38 वर्षे)
- भारतातील 1 दिवसाचा मुख्यमंत्री - जगदंबिका पाल (उ.प्र.)

- भारतातील 2 दिवसाचा मुख्यमंत्री - यदीयुरप्पा (कर्नाटक)
- भारतातील 3 दिवसाचा मुख्यमंत्री - देवेंद्र फडणवीस (महाराष्ट्र)
- भारतातील 8 दिवसाचा मुख्यमंत्री - नितीश कुमार (बिहार)
- भारतातील 23 वर्षांचा मुख्यमंत्री - ज्योती बसु (प. बंगाल) (1977 ते 2000)
- भारतातील 25 वर्षांचा मुख्यमंत्री - पवन चामलिंग (सिक्कीम) (1994-2019)
- भारतातील सर्वात तरुण मुख्यमंत्री - ओमर अब्दुला (26 वर्षे) जम्मू-काश्मीर
- भारतातील सर्वात वयोवृद्ध मुख्यमंत्री - प्रकाशसिंग बादल (88 वर्षे) पंजाब
- भारतातील पहिली महिला मुख्यमंत्री - सुचिता कृपलानी 1963 (उत्तरप्रदेश)
- भारतातील पहिले बिनखात्याचे मुख्यमंत्री - अरविंद केजरीवाल (दिल्ली)
- भारतातील 1 रुपया वेतन घेवून काम करणारे मुख्यमंत्री - जयललिता (तामिळनाडू)
- स्वतंत्र भारतातील महिला मुख्यमंत्री -
 - 1) सुचिता कृपलानी (उत्तरप्रदेश)
 - 2) मायावती (उत्तरप्रदेश)
 - 3) सुषमा स्वराज (दिल्ली)
 - 4) शीला दिक्षीत (दिल्ली)
 - 5) जानकी रामचंद्रन (तामिळनाडू)
 - 6) जयललिता (तामिळनाडू)
 - 7) उमा भारती (मध्यप्रदेश)
 - 8) वसुंधरा राजे (राजस्थान)
 - 9) नंदीनी सत्पथी (ओरिसा)
 - 10) राजिंदर कौर (पंजाब)
 - 11) शशिकला खांडेकर (गोवा)
 - 12) सईदा अन्वर (आसाम)
 - 13) राबडी देवी (बिहार)
 - 14) आनंदीबेन पटेल (गुजरात)
 - 15) महेबुबा मुफ्ती (जम्मू-काश्मीर)
 - 16) ममता बॅनर्जी (प. बंगाल)

स्वतंत्र महाराष्ट्रातील उपमुख्यमंत्री 1978-2023

क्र.	उपमुख्यमंत्री	कालखंड
1.	नाशिकसब तिरपुडे	1978-1978
2.	समसाव आदिक	1983-1985
3.	गोपिनाथ मुंडे	1995-1999
4.	छगन भुजबळ	1999-1999
5.	छगन भुजबळ	1999-2003
6.	विजयसिंह मोहिते पाटील	2003-2004
7.	आर.आर. पाटील	2004-2008
8.	छगन भुजबळ	2008-2009
9.	छगन भुजबळ	2009-2010
10.	अजित पवार	2010-2012
11.	अजित पवार	2012-2014
12.	अजित पवार	23 नोव्हेंबर 2019 ते 25 नोव्हेंबर 2019
13.	अजित पवार	28 नोव्हेंबर 2019 ते 28 जून 2022
14.	देवेंद्र फडणवीस	30 जून 2022 पासून आजतागायत

मुख्यमंत्र्याचे कार्य (कलम 167) -

- मंत्र्यांना खाते वाटप करणे त्यात फेरबदल करणे
- राज्यपालाला मंत्र्यांची निवड करून शपथदेण्याची शिफारस करणे.
- वैयक्तिक मंत्र्यांस राज्यपालाकडे राजीनामा देण्याची सूचना देणे.
- मंत्री मंडळ व राज्यपाल यांना जोडणारा दुवा म्हणून काम करणे.
- कॅबिनेट मंत्र्यांच्या बैठकीचे अध्यक्षस्थान सुचविणे
- मंत्रीमंडळाने घेतलेले निर्णय 14 दिवसांच्या आत राज्यपालांना कळविणे.
- विधानसभा विसर्जित करण्याचा राज्यपालास सल्ला देणे.
- राज्य विधीमंडळाचे अधिवेशन भरविणे किंवा स्थगित करणे याबाबत

राज्यपालांना सल्ला देणे

- मंत्री मंडळाचे सर्व निर्णय व विधीविधानाचे सर्व प्रस्ताव राज्यपालांना कळविणे.
- विधानसभेत शासनाचे धोरणे जाहीर करणे.
- **पुढील नेमणूका बाबत राज्यपालांना सल्ला देणे-**
 1. राज्य लोकसेवा आयोगाचे अध्यक्ष व सदस्य
 2. राज्य वित्त आयोगाचे अध्यक्ष व सदस्य
 3. राज्याचा महाधिवक्ता
 4. राज्य निवडणूक आयोगाचे अध्यक्ष व सदस्य